

prof. dr hab. Kazimierz Ożóg
Kolegium Nauk Humanistycznych
Uniwersytetu Rzeszowskiego

Recenzja rozprawy doktorskiej Barbary Gumułki *Metaforyka Juliana Tuwima (analiza lingwistyczna)*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Wacława Cockiewicza na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2019

I. Uwagi wstępne

Od czasów starożytnych, od trwających przez wieki w kulturze europejskiej rozważań Arystotelesa, po dziś dzień metafora należy do tych figur myśli i tropów retorycznych (stylistycznych), które są najczęściej opisywane przez liczne grono humanistów. W ciągu stuleci metaforę opisywano i analizowano na różne sposoby, przyglądając się jej budowie formalnej i zależnościom semantycznym zachodzącym w jej "wnętrzu", określając jej funkcję, starano się wytłumaczyć jej powodzenie w różnych typach komunikacji, zwłaszcza w komunikacji potocznej i literackiej. Metodologia badań kognitywnych dodała ostatnio badaniom nad metaforą nowych impulsów. Bada się metaforę nie tyle jako najsubtelniejszą językową grę formalną i semantyczną, ale jako główny sposób konceptualizacji świata w myśleniu człowieka i przekładaniu tych myśli na komunikaty językowe. Kognitywizm wynosi metaforę na piedestał. Nowe ujęcia ponowoczesne uznają nawet, że postęp wiedzy idzie w parze z tworzeniem nowych metafor.

Autorka podjęła się zatem bardzo trudnego zadania. Wybór tematyki badawczej jest - moim zdaniem - bardzo celny. Nie mieliśmy dotąd szczegółowego opracowania metafory w twórczości czołowego przedstawiciela poezji polskiej XX wieku - Juliana Tuwima. Zamysł to tym cenniejszy, gdyż, jak wynika to z przedstawianych badań, metafora była w twórczości Tuwima zjawiskiem bardzo częstym. Autorka znacząco pomnożyła naszą wiedzę o tajnikach poezji tego znakomitego twórcy. Przybliżyła też trwająca od stuleci dyskusję na temat istoty metafory i nurtującego wielu badaczy pytania, czy są jakieś wykładniki formalne wspierające najpierw oddzielanie wyrażeń metaforycznych od niemetaforycznych, i kolejno, wspierające interpretację semantyczną metafory, która - jak wynika także z przedstawianych tu badań -

często nie jest jednoznaczna i zależy nie tylko od znaczenia językowego (systemowego) i kontekstu, ale także od licznych uwarunkowań natury pragmatycznej, zwłaszcza od wiedzy nadawcy i odbiorcy.

II. Metodologia rozprawy, badany materiał

Rozprawa doktorska Barbary Gumułki przyjmuje metodologię eklektyczną zaczerpniętą z kilku szkół językoznawczych. Znajduję w tej metodzie badań klasyczną semantykę strukturalną z jej składnikami znaczenia, z określaniem opozycji semantycznych i znaczeniem kontekstowym, silnie działa tu znaczeniowa koncepcja dwudziestowiecznych filozofów języka: Ivona Armstronga Richardsa i Maxa Blanca, mamy echa koncepcji kognitywnych i językowego obrazu świata. Jednak najwięcej skorzystała Autorka z tez metodologicznych profesora Wacława Cockiewicza, który swoją metodologię badań metafory zastosował przy ogromnym korpusie materiałowym, jaki stanowiła poezja Bolesława Leśmiana. Autorka miała zatem przetarte szlaki metodologiczne. Można by Jej zarzucić wierne naśladownictwo innych opracowań, tego jednak nie czynię, przeciwnie, chwalę Autorkę za wybór tej metodologii, gdyż według tej koncepcji wykonała z sukcesem naukowym ogromną pracę, badając i opisując wszystkie metafory Tuwima znajdujące się w *Wierszach wybranych*, wydanych przez zasłużoną dla nauki i kultury polskiej serię Biblioteki Narodowej.

Barbara Gumułka przywiązuje wielką wagę do precyzyjnych ustaleń metodologicznych, Najważniejszą kwestią w jej dociekaniach staje się, po pierwsze, wydzielenie wypowiedzi metaforycznej od niemetaforycznej. Wydzielenie to - jak najbardziej prawidłowe, intelektualnie kreatywne i atrakcyjne poznawczo - opiera się na następującej zasadzie: "wyrażenie metaforyczne polega na tym, że narusza reguły łączliwości wyrazów, czyli jest niestosowne na poziomie normalnej konwencji językowej. Sygnałem metafory jest stwierdzenie, że wypowiedź zawiera logiczną sprzeczność wynikającą z reguł użycia wyrazów. Skłania to odbiorcę do szukania innej możliwości rozumienia, które dokonuje się za pośrednictwem konotacji (semantycznej)" s. 6.

Po wtóre, kluczowe jest w pracy określenie zasad budowy hasła słownikowego, czyli pojedynczej prezentacji metafory użytej przez poetę. Opis budowy hasła jest bardzo dobry, merytoryczny, profesjonalny. Autorka wydzieliła wszystkie moduły informacyjne, które są zastosowane w hasle: temat, nośnik, z którym się łączy temat, modyfikatory tworzące nowe metafory, kategorie sensoryczne, do których odwołuje się poeta, egzemplifikacje, typy modyfikatorów, za pomocą których rama nośnika zostaje nałożona na temat metafory, wreszcie końcowe informacje na temat podstawy metafory. Sposoby wzajemnego

przyporządkowania tych kwantyfikatorów i ich wzajemnych relacji są określone prawidłowo - według przyjętych reguł gry naukowej. Weryfikacja tych założeń powtarza się w słowniku aż 338 razy, tyle bowiem metafor przedstawiła Autorka. Z dużym uznaniem przyjmuję budowę hasła, sprawy podstawowej w każdym słowniku. Przytaczane hasła to swoiste monografie Tuwimowskich metafor. Ich przedstawienie wzbogaca wydatnie naszą wiedzę językoznawczą, teoretyczno- i historycznoliteracką, a także kulturową. Spełnia zatem warunki doktoratu.

III. Główne osiągnięcia naukowe rozprawy. Sprawy do dyskusji

Rozprawa doktorska Barbary Gomułki jest merytorycznie bardzo nośna, informacyjnie gęsta do tego stopnia, że czytać ją trzeba z ogromną uwagą. Niżej wymienię jej najważniejsze walory naukowe, czyli to, co wnosi nowego do językoznawstwa i badań literackich (kulturowych).

1. Najważniejszym osiągnięciem naukowym Autorki jest najpierw pomnożenie naszej ogólnej wiedzy o metaforze, podstawowej figurze retorycznej (stylistycznej, mentalnej) i kolejno, wiedzy szczegółowej o metaforach tworzonych przez jednego z najlepszych polskich poetów - Juliana Tuwima. Stworzony przez Autorkę słownik metafor jest dziełem oryginalnym w polskich badaniach językoznawczych. Słownik ten ukazuje różne zabiegi językowe, gry znaczeniem, jakie zastosował Julian Tuwim w tworzeniu metafor. Wartość naukowa tego słownika jest wielka.

2. Dokładna analiza zgromadzonego materiału daje ważne spostrzeżenia dotyczące obrazowania metaforycznego, w którym dominują tematy rzeczownikowe.

3. Istotne spostrzeżenia dotyczą sensorycznego charakteru metafor Tuwima. Autorka słusznie dołączyła do kategorii sensorycznych oprócz zmysłu wzroku, słuchu, dotyku, zapachu i smaku kategorię ruchu i przestrzeni. Mamy tu kapitalny wynik badań, otóż spośród 594 badanych metafor aż w 540 występuje przynajmniej jedna kategoria sensoryczna. Interesujące są obserwacje dotyczące synestezji. Wszystko to prowadzi do fundamentalnych wniosków o typie wrażliwości poetyckiej Juliana Tuwima i o poetyckim obrazie świata: "poeta koncentruje się na różnorodnych doznaniach wzrokowych i słuchowych, preferując metaforykę opartą na ruchu i aktywności, co sprawia, że jego obrazowanie ma charakter dynamiczny." s. 233.

4. Oryginalne wnioski dała Autorka w odniesieniu do hipermetafory i hipometafory.

Na zakończenie mojej recenzji chciałbym napisać o kilku sprawach, które - moim zdaniem - wymagają uzupełnienia, czy prowokują do dyskusji. Autorka może je wykorzystać, przygotowując swój doktorat do druku, praca bowiem zasługuje na druk.

1. Czuję pewien niedosyt jeśli chodzi o część teoretyczną rozprawy. Na s. 6 pisze Autorka w ważnym stwierdzeniu o rozpoznawaniu wyrażenia metaforycznego, kiedy odbiorca posługuje się konotacją semantyczną. Może - zamiast odsyłać do pracy Wacława Cockiewicza - spróbować podać definicję tego terminu i odesłać do podstawowego tomu lubelskiego *Konotacja* pod redakcją Jerzego Bartmińskiego? Upominam się o to, gdyż Badaczka niejednokrotnie w hasłach słownika wykorzystuje koncepcję konotacji.

2. Podobnie rzecz się ma z przywoływanym w niektórych hasłach znaczeniem stereotypowym. Jak Autorka rozumie stereotyp? Znow odesłanie do szkoły lubelskiej jest konieczne.

3. Skoro pisze się o metaforze Tuwima, to wypadałoby dać choć krótki jego biogram i umieścić najważniejsze cechy jego poezji. Postulowałbym też choć krótką charakterystykę analizowanego wydania wierszy Tuwima w serii Biblioteki Narodowej. Kto był autorem wstępu, który za każdym razem w publikacjach tej serii jest wydarzeniem? Może pisał o metaforze tego znakomitego stylisty? Można też zajrzeć do znakomitej książki Mariana Stali *Metafora w liryce Młodej Polski. Metamorfozy widzenia poetyckiego*, Kraków 1988. Jest to jedna z najlepszych w polskiej humanistyce książek o metaforze. Nie dotyczy wprawdzie metafory u Tuwima, ale kapitalnie rozpatruje funkcje metafory poetyckiej i jej budowę. Poza tym "blisko" było Tuwimowi do poezji młodopolskiej, nawet wtedy, gdy Skamander stał w opozycji to tej twórczości.

Rozprawa jest napisana w dobrym stylu naukowym. Cały słownik metafor sporządzono według jednolitych, bardzo precyzyjnych zasad

IV. Konkluzja końcowa

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Barbary Gumułki *Metaforyka Juliana Tuwima (Analiza lingwistyczna)*, napisana na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Wacława Cockiewicza wypełnia rygory stawiane przed pracami doktorskimi przez Ustawę. Autorka jest już doświadczona Badaczką; przy zastosowaniu odpowiedniej metodologii analizuje niebadaną wcześniej problematykę, a wnioski z badań wnoszą nowe składniki do naszej wiedzy językoznawczej i

teoretycznoliterackiej. Niniejszym stawiam wniosek do Rady Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie Pani mgr Barbary Gumułki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Rzeszów, 14 listopada 2019

Kazimierz Ożóg

